

ABKHAZIA IN GEORGIA HAGIOGRAPHY

აფხაზეთი ქართულ ჰაგიოგრაფიაში

Nestan Sulava

Doctor of Philology, Associate Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Tbilisi, Chavchavadze St. #1, postal index: 0179, Georgia
Invited Professor of Samtskhe-Javakheti State University,
Akhaltsikhe, Rustaveli St. 113, postal index: 0800, Georgia
+995599723488 nestan.sulava@tsu.ge,
ORCID: 0000-0002-7808-8722

Abstract. Georgian hagiography reflected the political-social, ideological and cultural-historical situation of different parts of Georgia, the kingdom, the principality, which also has the context of the physical condition and symbolic understanding of a certain geographical space. The area of activity of these works is Kartli, Kakheti, South Georgia, Western Georgia; Each of them is referred to by different names in different historical epochs. The reflection of Abkhazia in Georgian hagiography is a problem that includes the depiction of the actions and events taking place here on the basis of the political-ideological and cultural background of Abkhazia as Western Georgia of the VIII-X centuries. Or related to it.

I will single out the following from the Georgian hagiographic works of IV-X centuries: "St. The Torture of Abo Tfileli "by Ioane Sabanisdze," St. The Life of Grigol Khantsteli " by Giorgi Merchule, in which the main characters' working area extends to Abkhazia. Here are the metaphorical and Svinaxar editions of the "Torture of David and Constantine" created in the XII century, in which the geographical area of operation is Abkhazia and in terms of time it reflects the stories of the VIII century.

All three hagiographic works present the political-ideological, religious-ecclesiastical, social and cultural situation of one epoch. Therefore, in the second half of the VIII century, we paid attention to the current political-social, ecclesiastical-religious and cultural situation in western Georgia, which is called Abkhazia at that time, because these works more or less reflect the situation of the Kingdom of Abkhazia.

In the second half of the 8th century, Abkhazia was ruled by Leon II, like his predecessor, Leon I, a person of state and religious consciousness, who united all the political units in western Georgia and, as the successor to the Abkhazian prince, created a single state - the Kingdom of Abkhazia. It is true that during the reign of Leon II Abkhazia was still under the political influence of Byzantium, but it did not share the religious-ecclesiastical struggles in Byzantium, the heresy of iconoclasm. The Abkhazian Church, separated from the Patriarchate of Constantinople, became oriented towards the Patriarchate of Antioch, but gained independence in the first half of the ninth century and was associated with the Catholicosate of Mtskheta.

It is important to consider the status of the Georgian Orthodox Church, as it has been different for centuries, with the jurisdiction of the Catholicosate of Mtskheta extending to the whole of Georgia, to the dioceses of eastern, western and southern Georgia, to the north of Georgia. Nevertheless, there was a historical time when there were Greek dioceses in western Georgia, in particular on the Black Sea coast (e.g., Bichvinta Episcopate), which had its basis and needs to be explained. In the scientific literature, this fact is explained by the existence of military centers of strategic importance.

The working area of the holy characters of the above three works is Abkhazia, which is a political-cultural space as an integral part of "Every Kartli", with which the state language and religion have in common with the land, the territory. The point of view expressed in the hagiographic works of Giorgi Merchuli – "Kartli is the one of the states where the worship of the God in the churches are in Georgian and Greece cyrillicon "Lord have Mercy" is made in Georgian (stories 1963/1964; 290). - Reaches and includes Abkhazia as a full-fledged part and member of "Every Kartli". "Prayer is every" is a complete liturgical process and it is performed in Georgian on the territory of "Every Kartli", and "Kvireleson" in Greek, in Georgian "Lord, have mercy" or "Lord, have mercy on you" unites the Georgian Church with the whole Orthodox world, thus strengthening the unity of churches.

Due to the genre specificity of the hagiographic literature, the theme of Abkhazia is not and could not be leading in the named works, because the purpose of the hagiography is to show the image of a saint. Political-ideological, social, cultural background The hagiographer needs to better imagine the face of a saint, but in reality it also shows the situation in which they have to live, work, martyr end.

Therefore, the historical facts and historical geographical area presented in hagiography are important, because hagiography is the best historical source to reflect these events and space, especially since the historical works reflecting the situation in modern Georgia about John Saban's son and George Merchuli have not survived. Late historians tell us.

Key words: Abkhazia, the Georgian Hagiography, st. Abo T'bileli, st. grigol XancT'eli, wm. david and st, konstantine Mxeidzes.

ნესტან სულავა

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ქ. თბილისი, ჭავჭავაძის ქ. # 1, საფოსტო ინდექსი 0179,

საქართველო

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული პროფესორი,
ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. #113, საფოსტო ინდექსი 0800,

საქართველო

+995599723488 nestan.sulava@tsu.ge,

ORCID: 0000-0002-7808-8722

აბსტრაქტი. ქართულმა ჰაგიოგრაფიამ ასახა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის, სამეფოს, სამთავროს პოლიტიკურ-სოციალური, იდეოლოგიური და კულტურულ-ისტორიული ვითარება, რომელსაც გარკვეული გეოგრაფიული სივრცის ფიზიკური მდგომარეობისა და სიმბოლური გააზრების კონტექსტიც აქვს. ამ თხზულებათა სამოქმედო არეალია ქართლი, კახეთი, სამხრეთ საქართველო, დასავლეთ საქართველო; თითოეული მათგანი სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება. აფხაზეთის ასახვა ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ის პრობლემაა, რომელიც მოიცავს აფხაზეთის, როგორც VIII-X საუკუნეების დასავლეთ საქართველოს, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური და კულტურული ფონის საფუძველზე აქ მიმდინარე მოქმედებებისა და მოვლენების ჩვენებას, შესაბამისად, იმ წმინდანთა სახეების წარმოჩენას, რომლებიც ან აფხაზეთის//დასავლეთ საქართველოს მკვიდრნი არიან, ან მას უკავშირდებიან. IV-X საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებებიდან საგანგებოდ გამოვყოფ შემდეგს: იოვანე საბანის ძის „წმ. აბო ტვილელის წამებას“, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებას“,

რომლებშიც მთავარი პერსონაჟების სამოღვაწეო არეალი აფხაზეთსაც სწვდება. აქვეა განსახილველი „დავითისა და კონსტანტინეს წამების“ XII საუკუნეში შექმნილი მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციები, რომლებშიც მოქმედების გეოგრაფიული არეალი აფხაზეთია და დროის თვალსაზრისით იგი VIII საუკუნის ამბებს ასახავს. ე.ი. სამივე ჰაგიოგრაფიული თხზულება ერთი ეპოქის პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ, სასულიერო-საეკლესიო, სოციალურ, კულტურულ ვითარებას წარმოაჩენს. ამიტომ ყურადღება გავამახვილეთ VIII საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც ამ პერიოდში აფხაზეთს უწოდებენ, მიმდინარე პოლიტიკურ-სოციალურ, საეკლესიო-რელიგიურ და კულტურულ ვითარებაზე, რადგან ამ თხზულებებში მეტნაკლებად აისახება აფხაზეთის სამეფოს მდგომარეობა. VIII საუკუნის მეორე ნახევარში აფხაზეთში მეფობდა ლეონ მეორე, თავისი წინამორბედის, ლეონ პირველის მსგავსად, სახელმწიფოებრივი და რელიგიური ცნობიერებით გამორჩეული პიროვნება, რომელმაც გააერთიანა დასავლეთ საქართველოს შემადგენლობაში მყოფი ყველა პოლიტიკური ერთეული და, როგორც აფხაზეთის სამთავროს მთავრის მემკვიდრემ, შექმნა ერთიანი სახელმწიფო - აფხაზეთის სამეფო. მართალია, ლეონ მეორის მეფობის დროს აფხაზეთი ჯერ კიდევ ბიზანტიის პოლიტიკურ გავლენას განიცდის, მაგრამ იგი რელიგიურ-ეკლესიურად არ იზიარებს ბიზანტიაში მიმდინარე რელიგიურ ბრძოლებს, ბიზანტიის იმპერიაში გავრცელებულ ხატმებრძოლობის ერესს და რჩება ხატთაყვანისმცემელ ეპარქიად. მწვალებლობაში ჩავარდნილი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსაგან გამოყოფილმა აფხაზეთის ეკლესიამ ორიენტაცია ანტიოქიის საპატრიარქოზე აიღო, მაგრამ IX საუკუნის პირველ ნახევარში დამოუკიდებლობა მოიპოვა და მცხეთის საკათალიკოსო ტახტს დაუკავშირდა, რამაც მას საბოლოოდ საქართველოს მართლმადიდებლური ავტოკეფალური ეკლესიის წიაღში დაუმკვიდრა ადგილი, როგორც ეს იყო I საუკუნიდან, სახელდობრ საქართველოს ეკლესიის შექმნის დროიდან მოყოლებული. მნიშვნელოვანია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსის გათვალისწინება, რადგან იგი საუკუნეების განმავლობაში განსხვავებული იყო, მცხეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა მთელ საქართველოზე, აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოზე, საქართველოს ჩრდილოეთით მდებარე ეპარქიებზე. მიუხედავად ამისა, იყო ისტორიული დრო, როდესაც დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, შავი ზღვის სანაპიროზე (მაგ., ბიჭვინთის საეპისკოპოსო) ბერძნული საეპისკოპოსოები არსებობდა, რასაც თავისი საფუძველი ჰქონდა და ახსნა სჭირდება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ფაქტი სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე სამხედრო ცენტრების არსებობითაა განმარტებული.

ზემოთ დასახელებული სამი თხზულების წმინდან პერსონაჟთა სამოღვაწეო არეალი აფხაზეთია, რომელიც პოლიტიკურ-კულტურულ სივრცეს წარმოადგენს, როგორც „ყოველი ქართლის“ განუყოფელი ნაწილი, რომელთანაც საერთო აქვს სახელმწიფო ენა და სარწმუნოება მამულთან, ტერიტორიასთან ერთად. გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში გამოთქმული თვალსაზრისი - „ქართლად ფრიადი ქუეყანა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების, ხოლო კვრიელესონი ბერძულად ითქუმის, რომელ არს ქართულად „უფალო, წყალობა ყავ“, გინათუ „უფალო, შეგვწყალენ“ (ძეგლები, 1963/1964: 290) - სწვდება და გულისხმობს აფხაზეთსაც, როგორც „ყოველი ქართლის“ სრულუფლებიან ნაწილს და წევრს. „ლოცვაჲ ყოველი“ სრული ლიტურგიული პროცესია და იგი ქართულ ენაზე სრულდება „ყოველი ქართლის“ ტერიტორიაზე, ხოლო „კვრიელესონი“ ბერძნულად თქმა, ქართულად „უფალო, წყალობა ყავ“, ან „უფალო, შეგვწყალენ“ ქართულ ეკლესიას აერთიანებს მთელ მართლმადიდებლურ სამყაროსთან, რითაც მყარდება ეკლესიათა ერთობა, უნია.

ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ჟანრული სპეციფიკიდან გამომდინარე, დასახელებულ თხზულებებში აფხაზეთის თემა წამყვანი არაა და ვერც იქნებოდა, რადგან

ჰაგიოგრაფიის მიზანი წმინდანის ხატ-სახის ჩვენებაა. პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ფონი ჰაგიოგრაფს სჭირდება წმინდანის სახის უკეთ წარმოსახავად, მაგრამ რეალურად გვიჩვენებს იმ ვითარებასაც, რომელშიც უწევთ მათ ცხოვრება, მოღვაწეობა, მოწამებრივი აღსასრული. ამიტომ არის მნიშვნელოვანი ჰაგიოგრაფიაში გადმოცემული ისტორიული ფაქტები და ისტორიული გეოგრაფიული არეალი, რადგან ამ მოვლენებისა და სივრცის ასახვით ჰაგიოგრაფია საუკეთესო ისტორიულ წყაროდ გვევლინება, მით უმეტეს, რომ იოვანე საბანის ძისა და გიორგი მერჩულის თანამედროვე საქართველოს ვითარების ამსახველი საისტორიო თხზულებები, თანამედროვეთა მიერ აღწერილი, არ შემოგვრჩა, მათ შესახებ გვიანდელი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ.

საკვანძო სიტყვები. აფხაზეთი, ქართული ჰაგიოგრაფია, წმ. აზო თბილელი, წმ. გრიგოლ ხანცთელი, წმ. დავით და წმ. კონსტანტინე მხეიძეები.

შესავალი. საქართველოს გეოპოლიტიკური სივრცე, - რომელსაც მხატვრულ ლიტერატურაში ეჯაჭვება გეოპოეტიკური საზრისი და მისი განვითარება, - როგორცაა დასავლურ და აღმოსავლურ ცივილიზაციათა შესაყარზე მდებარეობა, ერთი მხრივ, სასარგებლო იყო სხვადასხვა კულტურული ტრადიციების რეცეფციის თვალსაზრისით, მეორე მხრივ, იგივე გეოპოლიტიკური ვითარება ჩვენი ქვეყნის კონსოლიდაციის საწინააღმდეგო უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური ფაქტორი იყო. ეს დღესაც ასეა, რადგან სწორედ ამ ტერიტორიაზე ხვდებოდა ერთმანეთს აღმოსავლურ-დასავლურ უდიდეს იმპერიათა სასიცოცხლო პოლიტიკურ-სტრატეგიული და ადგილობრივი, კავკასიურ არეალში წამოჭრილი ინტერესები. ქართული მწერლობა, რომელიც ქართველი ერის სულიერ და ფიზიკურ ისტორიას წარმოსახავს და მასში მხატვრული სიტყვის საშუალებით მისი წარსული, აწმყო და მომავალია გაცხადებული, ამ პრობლემებს პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ყოველთვის ასახავდა.

მეთოდი. საკითხის შესწავლისას ვიყენებთ კვლევის ტრადიციულ და ახალ მეთოდებს, კერძოდ: ისტორიულ-შედარებითს, ანალიტიკურს, ჰერმენევტიკულს, მულტიდისციპლინურს, რომელთა საფუძველზე გამოიკვეთა, ერთი მხრივ, ქართული ჰაგიოგრაფიის ჟანრობრივი მახასიათებლები და სიახლოვე საისტორიო მწერლობასთან, მეორე მხრივ, აფხაზეთის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტატუსი და იდეოლოგია VIII-X საუკუნეებში, რაც აისახა წმ. აზო თბილელის, წმ. გრიგოლ ხანცთელის, წმ. დავით და წმ. კონსტანტინე მხეიძეების წამება-ცხოვრებათა ამსახველ ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში.

შედეგები: იოვანე საბანის ძის „წმ. აზო ტფილელის წამებაში“, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ მთავარი პერსონაჟების სამოღვაწეო არეალი აფხაზეთსაც სწვდება. აქვეა განსახილველი „დავითისა და კონსტანტინეს წამების“ XII საუკუნეში შექმნილი მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციები, რომლებშიც მოქმედების გეოგრაფიული არეალი აფხაზეთია და დროის თვალსაზრისით იგი VIII საუკუნის ამბებს ასახავს. ე.ი. სამივე ჰაგიოგრაფიული თხზულება ერთი ეპოქის პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ, სასულიერო-საეკლესიო, სოციალურ, კულტურულ ვითარებას წარმოაჩენს. თხზულებებში აფხაზეთის თემა წამყვანი არაა და ვერც იქნებოდა, რადგან ჰაგიოგრაფიის მიზანი წმინდანის ხატ-სახის ჩვენებაა. პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ფონი ჰაგიოგრაფს სჭირდება წმინდანის სახის უკეთ წარმოსახავად, მაგრამ რეალურად გვიჩვენებს იმ ვითარებასაც, რომელშიც უწევთ მათ ცხოვრება, მოღვაწეობა, მოწამებრივი აღსასრული. ამიტომ არის

მნიშვნელოვანი ჰაგიოგრაფიაში გადმოცემული ისტორიული ფაქტები და ისტორიული გეოგრაფიული არეალი, რადგან ამ მოვლენებისა და სივრცის ასახვით ჰაგიოგრაფია საუკეთესო ისტორიულ წყაროდ გვევლინება, მით უმეტეს, რომ იოვანე საბანის ძისა და გიორგი მერჩულის თანამედროვე საქართველოს ვითარების ამსახველი საისტორიო თხზულებები, თანამედროვეთა მიერ აღწერილი, არ შემოგვრჩა, მათ შესახებ გვიანდელი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ.

სტატიის მიზანი: ერთ-ერთი იმ პრობლემათაგანი, რომელიც ქართული ლიტერატურის კვლევისას იქცევს ყურადღებას, არის გეოგრაფიული სივრცის, მასთან დაკავშირებული საკითხების ასახვა, მისი მისიის, ფუნქციის განსაზღვრა. ამ თვალსაზრისით საგანგებო ყურადღებასა და კვლევას მოითხოვს ქართული ჰაგიოგრაფიის გეოგრაფიული სივრცე, რელიგიური, კულტურული, მსოფლმხედველობრივ-იდეოლოგიური და ენობრივი ფენომენი, რაც საქართველოს გეოპოლიტიკურ როლს წარმოაჩენს კავკასიის რეგიონში. ქართული ჰაგიოგრაფიის პერსონაჟები გადასერავენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, სამხრეთისა და ჩრდილოეთის, საკუთრივ კავკასიურ სივრცეს, რის საფუძველზეც განისაზღვრება ქართველ წმინდანთა ადგილი საერთო-ქრისტიანულ ლიტურგიულ სივრცეში, საერთაშორისო მასშტაბით. ამ თვალთახედვითაა განხილული იოვანე საბანის ძის „წმ. აბო ტფილელის წამება“, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“, „დავითისა და კონსტანტინეს წამების“ XII საუკუნეში შექმნილი მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციები.

დისკუსია. ქართულმა ჰაგიოგრაფიამ ასახა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის, სამეფოს, სამთავროს პოლიტიკურ-სოციალური, იდეოლოგიური და კულტურულ-ისტორიული ვითარება, რომელსაც გარკვეული გეოგრაფიული სივრცის ფიზიკური მდგომარეობისა და სიმბოლური გააზრების კონტექსტიც აქვს. ამ თხზულებათა სამოქმედო არეალია ქართლი, კახეთი, სამხრეთ საქართველო, დასავლეთ საქართველო; თითოეული მათგანი სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება. აფხაზეთი ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ის პრობლემაა, რომელიც მოიცავს აფხაზეთის, როგორც VIII-X საუკუნეების დასავლეთ საქართველოს, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური და კულტურული ფონის საფუძველზე აქ მიმდინარე მოქმედებებისა და მოვლენების ჩვენებას, შესაბამისად, იმ წმინდანთა სახეების წარმოჩენას, რომლებიც აფხაზეთის//დასავლეთ საქართველოს მკვიდრნი არიან, ან მას უკავშირდებიან. IV-X საუკუნეების ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებებიდან საგანგებოდ გამოვყოფ შემდეგს: იოვანე საბანის ძის „წმ. აბო ტფილელის წამებას“, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებას“, რომლებშიც მთავარი პერსონაჟების სამოღვაწეო არეალი აფხაზეთსაც სწვდება. აქვეა განსახილველი „დავითისა და კონსტანტინეს წამების“ XII საუკუნეში შექმნილი მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციები, რომელთა შესახებ დაწერილ თავდაპირველ კიმენურ რედაქციას ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ მოქმედების გეოგრაფიული არეალი აფხაზეთია და დროის თვალსაზრისით იგი VIII საუკუნის ამბებს ასახავს. ე.ი. სამივე ჰაგიოგრაფიული თხზულება ერთი ეპოქის პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ, სასულიერო-საეკლესიო, სოციალურ, კულტურულ ვითარებას წარმოაჩენს. ამიტომ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ VIII საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც აფხაზეთს უწოდებენ, მიმდინარე პოლიტიკურ-სოციალურ, საეკლესიო-რელიგიურ და კულტურულ ვითარებაზე, რადგან ამ თხზულებებში მეტნაკლებად აისახება აფხაზეთის სამეფოს მდგომარეობა. VIII საუკუნის მეორე ნახევარში აფხაზეთში მეფობდა ლეონ მეორე, თავისი წინამორბედის, ლეონ პირველის მსგავსად, სახელმწიფოებრივი და რელიგიური ცნობიერებით გამორჩეული პიროვნება, რომელმაც გააერთიანა დასავლეთ საქართველოს შემადგენლობაში მყოფი ყველა პოლიტიკური

ერთეული და, როგორც აფხაზეთის სამთავროს მთავრის მემკვიდრემ, შექმნა ერთიანი სახელმწიფო - აფხაზეთის სამეფო. მართალია, ლეონ მეორის მეფობის დროს აფხაზეთი ჯერ კიდევ ბიზანტიის პოლიტიკურ გავლენას განიცდის, მაგრამ იგი რელიგიურ-ეკლესიურად არ იზიარებს ბიზანტიაში მიმდინარე რელიგიურ ბრძოლებს, ბიზანტიის იმპერიაში გავრცელებულ ხატმებრძოლობის ერესს და რჩება ხატთაყვანისმცემელ ეპარქიად. მწვალებლობაში ჩავარდნილი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსაგან გამოყოფილმა აფხაზეთის ეკლესიამ ორიენტაცია ანტიოქიის საპატრიარქოზე აიღო, მაგრამ IX საუკუნის პირველ ნახევარში დამოუკიდებლობა მოიპოვა და მცხეთის საკათალიკოსო ტახტს დაუკავშირდა, რამაც მას საბოლოოდ საქართველოს მართლმადიდებლური ავტოკეფალური ეკლესიის წიაღში დაუმკვიდრა ადგილი, როგორც ეს იყო I საუკუნიდან, სახელდობრ საქართველოს ეკლესიის შექმნის დროიდან მოყოლებული. მნიშვნელოვანია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსის გათვალისწინება, რადგან იგი საუკუნეების განმავლობაში განსხვავებული იყო, მცხეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა მთელ საქართველოზე, აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოზე, საქართველოს ჩრდილოეთით მდებარე ეპარქიებზე. მიუხედავად ამისა, იყო ისტორიული დრო, როდესაც დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, შავი ზღვის სანაპიროზე (მაგ., ბიჭვინთის საეპისკოპოსო) ბერძნული საეპისკოპოსოები არსებობდა, რასაც თავისი საფუძველი ჰქონდა და ახსნა სჭირდება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ფაქტი სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე სამხედრო ცენტრების არსებობითაა განმარტებული.

ზემოთ დასახელებული სამი თხზულების წმინდან პერსონაჟთა სამოღვაწეო არეალი აფხაზეთია, რომელიც პოლიტიკურ-კულტურულ სივრცეს წარმოადგენს, როგორც „ყოველი ქართლის“ განუყოფელი ნაწილი, რომელთანაც საერთო აქვს სახელმწიფო ენა და სარწმუნოება მამულთან, ტერიტორიასთან ერთად. გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში გამოთქმული თვალსაზრისი - „ქართლად ფრიადი ქუეყანად აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვად ყოველი აღესრულების, ხოლო კვრიელმონი ბერძულად ითქუმის, რომელ არს ქართულად „უფალო, წყალობა ყავ“, გინათუ „უფალო, შეგვწყალებ“ (მეგლები, 1963/1964: 290) - სწვდება და გულისხმობს აფხაზეთსაც, როგორც „ყოველი ქართლის“ სრულუფლებიან ნაწილს და წევრს. „ლოცვად ყოველი“ სრული ლიტურგიული პროცესია და იგი ქართულ ენაზე სრულდება „ყოველი ქართლის“ ტერიტორიაზე, ხოლო „კვრიელმონი“ ბერძნულად თქმა, ქართულად „უფალო, წყალობა ყავ“, ან „უფალო, შეგვწყალებ“ ქართულ ეკლესიას აერთიანებს მთელ მართლმადიდებლურ სამყაროსთან, რითაც მყარდება ეკლესიათა ერთობა, უნია.

1. ისტორიული და ჰაგიოგრაფიული დრო-სივრცე იოვანე საბანის ძის „წმ. აბოს წამებაში“

იოვანე საბანის ძის მიერ ასახული და დახასიათებული გეოგრაფიული სივრცე ძალზე ვრცელია, იგი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეს, კერძოდ, ქართლისა და აფხაზეთის სამეფოებს, არაბთა სახალიფოს, ხაზარეთსა და ხაზარეთიდან აფხაზეთამდე ვრცელ ტერიტორიებს მოიცავს. ესაა ისტორიული სივრცე, რომელსაც ნაწარმოების მოქმედების მსვლელობისას საკრალური მნიშვნელობა ენიჭება.

თხზულების მოქმედება ბაღდადიდან იწყება, სადაც არაბთა ხალიფას მიერ პატიმარქმნილი ერისთავი ქართლისა დიდი ნერსე იმყოფება და არაბ მენელსაცხებლე ჭაბუკს აბოს ხვდება. ღვთის განგებით განსაზღვრული მათი შეხვედრა მათსავე სულიერ მომავალს განსაზღვრავს.

პოლიტიკური იდეოლოგიითაა დატვირთული იოვანე საბანის ძის „წმ. აბო ტფილელის წამებაში“ გეოგრაფიული სივრცის აღსანიშნავად გამოყენებული ავტორისეული ფრაზა „ყურესა ამას ქუეყანისასა“, რომელშიც საქართველო მოიაზრება. იგი

სამეცნიერო ლიტერატურაში მსჯელობის საგანი არაერთგზის ყოფილა, რადგან იგი საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკური და მსოფლმხედველობრივი მდგომარეობის კონცეპტუალური განხილვის საფუძველს იძლევა. რ. სირაძემ „ყურე“, იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარების საფუძველზე და ქრისტიანული მოძღვრების კვალობაზე, „ოიკუმენად“, ანუ კულტურული მსოფლიოს, იგივე ქრისტიანული სამყაროს განაპირა მხარედ, მის დასასრულად განმარტა (სირაძე, 1987: 55). „ქუეყანა“ ძველ ქართულად მიწაცაა და მსოფლიოც; აქედან გამომდინარე, „ყურესა ამას ქუეყანისასას“ პოლიტიკური, სარწმუნოებრივი და სახისმეტყველებითი მნიშვნელობა ზუსტდება, ფასდება და მთლიანობაში ქრისტიანული სამყაროს, მსოფლიო კულტურული სამყაროს განაპირა კუთხეს გულისხმობს. და როგორც „ყურესა ამას ქუეყანისასას“ მდებარე ქვეყანა, მუდმივად ფხიზლად უნდა იყოს. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ესაა საქართველო, მაშინდელი ქართლი. უნდა ითქვას, რომ აქ მხოლოდ ქართლი არ მოიაზრება, მთელი ის ტერიტორია იგულისხმება, სადაც ჟამისწირვა ქართულ ენაზე აღესრულება, რაც იმას ნიშნავს, რომ მასში მთელი საქართველოა ნაგულისხმევი: აღმოსავლეთი, დასავლეთი, სამხრეთი. თხზულებაში საქართველოს ისტორიული მისია მსოფლიოს ქვეყანათა კონტექსტში სწორედ ამ გადასახედიდან არის დანახული. ამიტომ იოვანე საბანის ძის ეროვნული იდეალები, ეროვნული თვითშემეცნების პრობლემა საკუთრივ ქართლისა და აფხაზეთის ეროვნული ღირსების ფონზეა წარმოდგენილი. ღმერთმა ურთულეს პერიოდში მოუვლინა ქართლს ერისმთავრად დიდი ნერსე ერისთავი, რომელმაც უზარმაზარი სივრცე გადასერა თბილისიდან ბაღდადამდე, ბაღდადიდან თბილისამდე, თბილისიდან ხაზარეთამდე, ხაზარეთიდან აფხაზეთამდე და, ბოლოს, აფხაზეთიდან კვლავ თბილისამდე.

როგორი იყო აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი სტატუსი, აგრეთვე აფხაზეთის საკათალიკოსოს მდგომარეობა, იმ პერიოდში, როდესაც ნერსე ერისთავი და მომავალი წმინდანი, არაბი მენელსაცხებლე ჭაბუკი აზო იქ ჩავიდნენ და ერთხანს დარჩნენ?

აფხაზეთის სამეფო, რომლის მეფე, მთავარი გახლდათ ლეონ მეორე, ხოლო დედამისი ხაზართა მეფის ასული, მერვე საუკუნეში ბიზანტიის ხელდებული პოლიტიკური ერთეული, სახელმწიფო იყო. იოვანე საბანის ძის მიერ ბიზანტია „იონთა ქვეყანადა“ სახელდებული. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ლეონმა (746-791 წწ.) თავისი დედის, აფხაზთა დედოფლის, ხაზარი ნათესავების მეშვეობით ბიზანტიისაგან განდგომა შეძლო და აფხაზეთი, იგივე დასავლეთ საქართველო, დამოუკიდებლად გამოაცხადა. როგორც ჩანს, ეს დამოუკიდებლობა ხანგრძლივი არ უნდა ყოფილიყო, რადგან იოვანე საბანის ძე აფხაზეთს „იონთა მეფის“, ე.ი. ბიზანტიის ხელდებულ ქვეყნად წარმოგვიდგენს. ამავე დროს, თხზულებიდან ჩანს, რომ აფხაზეთი მუსლიმთა თავდასხმებისა და ბატონობისაგან ნაწილობრივ დაცული ქვეყანაა და მერვე საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში ნერსემ თავისი ოჯახი იქ ამიტომაც გახიზნა: „პირველადვე წარეგზავნნეს მას დედა და ცოლი და შვილნი და მონაგები და ყოველნი სახლისა მისისანი, რამეთუ კრძალულ იყო ქუეყანად იგი შიშისაგან სარკინოზთადასა. ხოლო ღმერთმან მოამშუდა პირი მეფისა მის ჩრდილოდასა“ (მეგლები, 1963//1964: 58-59), ხოლო თავად ხაზარეთის გზას დაადგა, რომელმაც სამხედრო-პოლიტიკური დახმარების ხელი, ჩანს, არ/ვერ გაუწოდა და სამი თვის შემდეგ აფხაზეთისაკენ გაემურა, სადაც თვით მისი და მისი თანმხლები „ერის“ უსაფრთხო ყოფნა საეჭვო არ იყო. მათი გზა გადიოდა წარმართთა ქვეყანაზე, რომლის მკვიდრებმა „ყოვლადვე არა იციან ღმერთი, და უშიშად ვიდოდეს დღე და ღამე სამისა თთვსა გზასა“ (მეგლები, 1963//1964: 59). იოვანე საბანის ძე ასახელებს აფხაზეთის სასაზღვრო პუნქტებს, აფხაზეთს ახასიათებს როგორც ქრისტიანულს და პოლიტიკურად უსაფრთხოს: „ნეტარი ჰაზო უფროდსა ჰმადლობდა ღმერთსა, რამეთუ იხილა მან ქუეყანად იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვდრად იპოვების საზღვართა მათთა. რამეთუ საზღვარ მათდა არს ზღუად იგი

პონტოდასა, სამკვდრებელი ყოვლადვე ქრისტიანეთად, მისაზღვრადმდე ქალდასა, ტრაპეზუნტიად მუნ არს, საყოფელი იგი აფსარეადასა და ნაფსადას ნავთსადგური. და არს ქალაქები იგი და ადგილები საბრძანებელად ქრისტესმსახურისა იონთა მეფისა, რომელი მოსაყდრე არს დიდსა მას ქალაქსა კონსტანტინეპოლისასა“ (მეგლები, 1963//1964: 59-60).

იოვანე საბანის ძის სიტყვით, აფხაზეთი სავსეა „ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვდრად იპოვების“. ეს აფხაზეთის რელიგიური თვალთახედვით შეფასებაა ავტორის მიერ. ზემოთ დამოწმებული ეპიზოდი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს გეოგრაფიული სივრცის დახასიათება, რადგან, ფაქტობრივად, აფხაზეთის სასაზღვრო პუნქტებია დასახელებული. ავტორის ზემოხსენებული სიტყვების მიხედვით, აფხაზეთის საზღვრებია დასავლეთით პონტოს, ანუ შავი ზღვა, ქალდიის პროვინციის საზღვრებამდე, რომელშიც ავტორის სიტყვით, მოქცეულია ტრაპიზონი, რომლის აფხაზეთის იმდროინდელ საზღვრებში არსებობას, კორნელი კეკელიძის სიტყვით, მოწმობს ეპიფანე კონსტანტინოპოლისის თხზულება „ცხოვრება ანდრია მოციქულისა“: „ამისოდან წამოსვლის შემდეგ ის მივიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქალაქში“ (თარგმანი სიმონ ყაუხჩიშვილისა, გეოგრაფია, 4, ნაკვ. 1, გვ. 58). აგრეთვე, ნიკიტა ფილოსოფოსის//პაფლაგონელის თხზულებაშიცაა ნახსენები: „მიიწიის უკუე ქალაქად ტრაპეზუნტიად, რომელი-იგი შწნ არს სოფელსა მეგრელთასა“ (საბინინი, 1882:30); ამასვე მოწმობს 787 წლის მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრების აქტების ჩანაწერებიც, რომელთაც ხელს აწერს ტრაპიზონის ეპისკოპოსი: „ქრისტეფორე, ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპიზონისა“ (კეკელიძე, 1986:24). აფხაზეთის საზღვრებში შედის აგრეთვე „საყოფელი იგი აფსარეადასა“, რომელსაც იხსენიებს პლინიუსი; იმავე საზღვრებშია მოქცეული „ნაფსადას ნავთსადგური“, რომელიც, პ. პეტერსის უეჭველი განმარტებით, ნიკოფსე, ანუ ანაკოფიაა, სადაც სიმონ კანანელია დაფლული. როგორც კორნელი კეკელიძემ აღნიშნა, „ასეთი ზუსტი აღნიშვნა აფხაზეთის საზღვრებისა არსად სხვა წყაროებში არ მოგვეპოვება“ (კეკელიძე, 1986:24)¹. გარდა გეოგრაფიული დახასიათებისა, იოვანე საბანის ძის თხზულებაში აფხაზეთის მშვიდობიანი ვითარება იქცევს ყურადღებას, რადგან ნერსე მშვიდობიანად პოვა თავისი ოჯახი, დედა, ცოლ-შვილი, მსახურები, რამაც ქრისტიანული სიხარული აღძრა თვით ნერსეს და მის თანმხლებ პირთა შორის. აფხაზეთა მთავარმა, როგორც ქრისტიანული მრწამსის მქონე პირს შეეფერებოდა, ნერსე თავისი ერთთურთ, - ისინი ცოტანი არ იყვნენ, როგორც თბილისიდან გასვლის წინ აღნიშნა იოვანე საბანის ძემ, ნერსეს ერში სამასი კაცი შედიოდა, - შეიწყნარა და მისცა საცხოვრებელი, საკვები, სამოსელი, რაც აფხაზეთის ეკონომიურ მდგომარეობასაც მიუთითებს.

იოვანე საბანის ძე აფხაზეთის არა მხოლოდ გეოგრაფიულ სივრცეს გვაუწყებს, არამედ წმ. აბო თბილელის ქრისტიანულ ღვაწლში აფხაზეთის როლსაც გვამცნობს. ნერსე ერისთავის ერს ამგზავრებული, აფხაზეთისაკენ მიმავალი წმ. აბო მთელი იმ პერიოდის განმავლობაში, როდესაც ისინი აფხაზეთის გზას ადგნენ, ლოცულობდა და ფსალმუნებდა, ყოველ ლიტურგიულ წესს აღასრულებდა. აფხაზეთი წმ. აბოს სულიერი გამოცდის ადგილია, ახლად მოქცეული, ახლადმონათლული აბო აფხაზეთა მეფემ სიხარულით შეიწყნარა და იზრუნა მის სულიერ მომავალზე, ხელი შეუწყო აღთქმის აღსრულებაში. ავტორი წმ. აბოსა და ნერსე ერისთავს ერთად, როგორც თანამოგზაურთ, წარმოგვიდგენს, ვიდრე ისინი აფხაზეთიდან თბილისში დაბრუნდებოდნენ.

ცხადია, ნერსეს, როგორც პოლიტიკური მოღვაწის, სახე სრულყოფილი ვერ იქნებოდა, იოვანე საბანის ძეს მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ერთი უმნიშვნელოვანესი ეპიზოდი რომ არ ემცნო. აფხაზეთში უშიშრად მყოფმა ნერსემ სასიამოვნო ამბავი შეიტყო:

¹ დაწვრილებით ცნობებს აფხაზეთის შესახებ გვაწვდის ნიკიტა (დავით) პაფლაგონელი/ფილოსოფოსი თავის თხზულებაში „მომოსლვანი წმიდისა მოციქულისა ანდრიადასი“ (მომოსლვანი, 2009).

არაბთა ამირამ ქართლის ერისმთავრად მისი დისწული სტეფანოზ გურგენის ძე დანიშნა: „ბრძანებითა ღმრთისადათა სტეფანოზ, ძჳ გურგენ ერისთვისაჲ, დისწული ნერსჳსი, ნაცვალად დედის ძმისა თვისისა ნერსჳსა, ერის მთავრად ქუეყანასა ამა ქართლისასა. მაშინ მხიარულ იქმნა ნერსჳ, რამეთუ უფლებად იგი სახლისა მისისაგან არა განაშორა უფალმან“ (ძეგლები, 1963/1964:60). სახელმწიფო საქმიანობას არაბთაგან იძულებით ჩამოშორებული ნერსე ორი რამით იყო გახარებული: 1. მთავარი ის იყო, რომ ნერსეს ოჯახმა მთავრობის უფლება შეინარჩუნა; 2. სტეფანოზი ნერსეს ოჯახის წევრი იყო და, ცხადია, იმ პოლიტიკას გააგრძელებდა, რომელიც ნერსესა და მის წინაპრებს ჰქონდათ არჩეული, ე. ი. ქართლში ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა გაგრძელდებოდა. ქართლის მთავრად სტეფანოზის დანიშვნამ ნერსეს შინ დაბრუნების შესაძლებლობა მისცა და დაბრუნდა კიდევ. ამის შემდეგ იოვანე საბანის ძე თბილისში დაბრუნებული ნერსეს შესახებ აღარაფერს გვიამბობს, რადგან მისი, როგორც ჰაგიოგრაფიის პერსონაჟის, მისია შესრულებულია, ამოწურულია, ავტორმა ნერსე ქართლის მძიმე პოლიტიკურ-სოციალური და კულტურული ვითარების მეთაურად, წმ. აბოს სულიერ მეგზურად, ქართლში მის ჩამომყვანად, მის სულიერ ფერისცვალებაში განსაკუთრებული როლის მქონე პერსონაჟად შემოიყვანა და განსაკუთრებული მისიაც დააკისრა. შესაბამისად, წმ. აბოს დამოუკიდებელი გზა ჰქონდა გასავლელი, ნერსესგან დამოუკიდებელი, საკუთარი გზა, და ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ნერსეს, როგორც პერსონაჟის, ფუნქცია უკვე დასრულებული იყო. ამიერიდან კი მათი გზა ცალ-ცალკე მიემართება.

„წმ. აბოს წამების“ მთავარი პერსონაჟების ამგვარი სივრცული გადაადგილებები მათ სულიერ, სრულყოფილ ხატ-სახეს უკეთ წარმოაჩენს. ნერსე ერისთავმა და მომავალმა წმინდანმა აბომ უდიდესი გეოგრაფიული სივრცე გადასერეს, რათა სულიერი გამოცდილება შეეძინათ და ქართლში მობრუნებულებს ღვთისგან დაკისრებული თავ-თავიანთი სულიერი მისია აღესრულებინათ.

აფხაზეთში წმ. აბოს ქრისტიანული რწმენა კიდევ უფრო განმტკიცდა და ქრისტიანული ცნობიერება უფრო მყარად ჩამოყალიბდა, რაზეც ირგვლივ არსებულმა გარემომ უდიდესი, ცხოველმყოფელი გავლენა მოახდინა, რადგან მუსლიმურ გარემოცვას თავდაღწეულმა აფხაზეთმა//დასავლეთ საქართველომ ამ პერიოდში ბიზანტიის იმპერიის გავლენას ნაწილობრივ აარიდა თავი და დამოუკიდებლობა დროებით მაინც მოიპოვა. აფხაზთა მეფეები, ლეონ პირველი, ლეონ მეორე და მათი მემკვიდრეები, ეროვნულ პოლიტიკას ატარებდნენ, რამაც ეროვნული სულის აღორძინება გამოიწვია. ისინი ქართული ენის სტატუსსაც აქცევდნენ ყურადღებას და ლიტურგიის ენად ქართულ ენას აღიარებდნენ და ამკვიდრებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ჰერაკლე კეისარმა დასავლეთ საქართველოში ბრძოლის შემდეგ მცხეთის საკათალიკოსოს ჩამოაცილა შავი ზღვისპირა ტერიტორიები და კონსტანტინოპოლის ეკლესიის იურისდიქციაში მოაქცია, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ლიტურგიული ენა იყო ქართული, წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე სრულდებოდა. მარიამ ლორთქიფანიძემ გამოთქვა ვარაუდი იმის შესახებ, რომ აფხაზთა მეფეებმა ეკლესიის კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ მცხეთის საკათალიკოსო ტახტს დაუკავშირეს და ქართული ენის სტატუსიც განამტკიცეს. მისი ეს თვალსაზრისი სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებული და განმტკიცებულია, რადგან აფხაზთა მეფეების ეროვნული ქმედებების შედეგად აფხაზთა სამეფოში ქრისტიანული კულტურის განვითარების დონე ამაღლდა და იგი სახელმწიფო პოლიტიკის ნაწილად აღიქმება. მომდევნო საუკუნეებში, კერძოდ, IX-X საუკუნეებში, როგორც პავლე ინგოროყვამ აღნიშნა და რაც თანამედროვე სამეცნიერო წრეებში გაზიარებულია, აფხაზეთის სამეფოში ქართული მწერლობის რამდენიმე ცენტრი ჩამოყალიბდა, რომელთაც სახელმწიფო მფარველობა ჰქონდა, სასულიერო ლიტერატურის განვითარებას სახელმწიფო ხელს უწყობდა. უწინარეს ყოვლისა, უნდა დასახელდეს ჭყონდიდის საეპისკოპოსო და

მონასტერი, სადაც X საუკუნეში საკმაოდ ძლიერი ჰიმნოგრაფიული სკოლა ჩამოყალიბდა და განვითარდა.

აფხაზეთის საეკლესიო მდგომარეობის შესახებ ყოველივე ზემოთქმულის დასამოწმებლად საკმარისია წმ. აბოს სულიერ ცხოვრებაში მიმდინარე მოვლენების გახსენება. ხაზარეთიდან აფხაზეთში ჩასულმა აბომ ნახა სარწმუნოებრივი თავისუფლება და სიძლიერე, აქ ქრისტიანული სარწმუნოების გამო არავის დევნიდნენ, ლიტურგიული ცნობიერების მქონე საზოგადოება ცხოვრობდა და მრევლი ქრისტიანულ ტაძარში თავისუფლად დადიოდა. იოვანე საბანის ძის სიტყვით, „ნეტარი ჰაბო უფროდსა ჰმადლობდა ღმერთსა, რამეთუ იხილა მან ქუეყანაჲ იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვდრად იპოვების საზღვართა მათთა“ (ძეგლები, 1963/1964: 59). წმ. აბომ აფხაზეთში პოვა სულიერი სიმშვიდე, მშვიდობიანი ყოფა, აქ შეეძლო ღვთისმსახურების სრულად აღსრულება, რის გააზრებისა და შეგრძნების შემდეგ „ხოლო წმიდამან და ნეტარმან ჰაბო, ვითარცა იხილა კაცთა მის ადგილისათა გარდამეტებული ღმრთისმოყუარებაჲ და ლოცვაჲ ყოვლისა მის ერისაჲ დაუცადებელი, შური საღმრთოდ აღილო, რამეთუ მოიკსენა მან სიტყუად იგი წმიდისა მოციქულისაჲ, ვითარმედ „კეთილ არს ბაძვაჲ კეთილისათჳს მარადის“ (ძეგლები, 1963/1964:60). მისი ქმედება ევანგელურ-აპოსტოლური სწავლებითაა განსაზღვრული და სიმდაბლით, უმანკო და მოწყალე გონებით, მარხვითა სასოებით, სიყვარულით შეუდგა ღვთისაკენ მიმავალ სულიერ გზას. მას ხელი შეუწყო აფხაზთა მთავარმა, რომელმაც წმ. აბოს ახლადნათლისღების ცნობა სიხარულით მიიღო თავის ქვეშევრდომებთან ერთად და ნუგეში სცა. ეპისკოპოსებმა და მღვდლებმა იგი დამოდვრეს ქრისტიანულ მოძღვრებაში და განსწავლეს საუკუნო ცხოვრების მოპოვების გზის შესახებ.

აფხაზთა მეფის, ლეონის, კარზე წმ. აბომ სამი თვის განმავლობაში მდუმარებისა და მარხვის აღთქმა შეინახა. როგორც მაცხოვარმა ორმოცი დღის განმავლობაში იმარხულა, იოვანე საბანის ძის სიტყვი მიხედვით, „წმიდისა მის ნათლისღებისა უდაბნოდ განსრულმან, მზაკუვარსა მას განმცდელსა სძლო, ეშმაკსა, ლოცვითა მით და მარხვითა წმიდითა ორმოც დღე“ (ძეგლები, 1963/1964:60), ასევე, წმ. აბომ სამი თვე გაატარა მარხვასა და მდუმარებაში, რითაც სულიერი ზეადსვლისაკენ მორიგი ნაბიჯები გადადგა, „ღმერთსა ხოლო ჰზრახავნ წმიდასა შინა ლოცვასა თჳსსა“ (ძეგლები, 1963/1964:60). ნაწარმოებში ზუსტადაა მითითებული წმ. აბოს დუმილისა და მარხვის დასაწყისი, რაც ჰაგიოგრაფიული თხზულების დროსა და სივრცეს საკრალიზებულად წარმოაჩენს, ქრისტიანულ კალენდარულ დღესასწაულს უკავშირებს, რაც ეორტალოგიურ მნიშვნელობას იძენს, რადგან აბოს მდუმარებისა და მარხვის ღვაწლი წმ. ანტონი დიდის ხსენების დღეს, 17 იანვარს, იწყება. შესაბამისად, წმ. აბოს ღვაწლი უდაბნოში მოღვაწე წმ. ანტონის შრომასთანაა შედარებული. დიდნარხვის დღეებში მხოლოდ მცირე საზრდელს თუ მიიღებდა და ეზიარებოდა ქრისტეს სისხლსა და ხორცს, მხოლოდ აღდგომის დღესასწაულზე გაიხსნილა, განიხსნა ენაც უტყვევისაგან და ამეტყველდა. ამის შემდეგაც მას სულიერი განღმრთობის მოსაპოვებლად დიდი გამოცდა ელოდებოდა, რომლის დაძლევა მხოლოდ ღვთისგან მინიჭებული ძალით შეიძლებოდა. წმ. აბოს სულიერი ცხოვრება აფხაზეთში კიდევ ერთი ახალი საფეხურია ადამიანში არსებული თვისებების სრულქმნილების მისაღწევად, იგი მომავალი წამებისათვის მზადებას შეუდგა.

რა აძლიერებდა წმ. აბოს? როგორი სულიერი საზრდო ჰქონდა და რისკენ მიიღებოდა? იოვანე საბანის ძე წმ. აბოს სულიერი ზრდის აუცილებელ საწყისად ბიბლიური სწავლებებით გაძლიერებას მიიჩნევს და მის ზეადსვლას ევანგელურ-აპოსტოლური მოძღვრების კვალობაზე წარმართავს. ეს ნათლად ჩანს აფხაზთა მეფის მიმართ პასუხში, როდესაც ეს უკანასკნელი წმ. აბოს ქართლში წასვლას არ ურჩევს, რადგან იცოდა, რომ აბოს თავის თანამემამულეთაგან იქ უცილობელი ტანჯვა მოელოდა: „ნუ განხუალ შენ ამიერ ქუეყანით, რამეთუ ქუეყანაჲ იგი ქართლისაჲ სარკინოზთა უპყრიეს და

შენ ხარ ბუნებით სარკინოზი, და არა გიტეონ შენ ქრისტიანობით მათ შორის; და მეშინის მე შენთვის, ნუუკუე კულად განგდრიკონ შენ სარწმუნოებისაგან ქრისტესისა ნეფსით, გინა უნებლებით, და ესოდენი შრომა შენი წარსწყმიდო“ (ძეგლები, 1963/1964:61). აფხაზთა მეფის სიტყვები კიდევ ერთხელ მიუთითებს აფხაზეთის პოლიტიკურ-რელიგიურ მდგომარეობას, ქრისტიანთათვის უშიშრად ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესაძლებლობებს. საკუთრივ ქართლი კი საშიშროებას შეიცავს, განსაკუთრებით წმ. აბოსთვის, რომელიც ბუნებით სარკინოზი იყო და სარკინოზები მას არ აპატიებენ ქრისტეს სარწმუნოების აღიარებას. აბოს პასუხიც მოწმობს, რომ აფხაზეთი არაა საშიში მხარე ქრისტიანთათვის: „და აწ შენ ნუ დამაყენებ მე, ღმრთისმსახურო, რამეთუ რად მადლ არს ყოფად ჩემი აქა, სადა არა არს შიში, არცა სიკუდილი ქრისტესთვის?“ (ძეგლები, 1963/1964: 61). აფხაზეთში ქრისტეს სჯულის გამო არავის მოელის საშიშროება, ტანჯვა, სიკვდილი. ამიტომაც აფხაზეთიდან თბილისში მიმავალი წმ. აბოს პასუხი მეფის წინაშე და მისი ქმედების საფუძველი მათეს სახარების სიტყვებითაა მოტივირებული და განმტკიცებული: „არავინ აღანთის სანთელი და შედგის იგი ქვეშე ხვმირსა, არამედ ზედა სასანთლესა გადგიან, რადთა ჰნათობდეს ყოველთა; ეგრე ბრწყინედინ ნათელი თქუენი წინაშე კაცთა“ (მათე, 5, 15-16); ხოლო მთელი ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოების სულისკვეთებას პავლეს ეპისტოლის ერთი უმნიშვნელოვანესი სამოდვრო დებულება წარმართავს: „კეთილ არს ბაძვად კეთილისათვს მარადის“ (გალატ. 4, 18). აფხაზთა მეფის გაფრთხილების საპასუხოდ საკუთარ თავში განმტკიცებული და ქრისტიანობით გაძლიერებული აბო მყარ გადაწყვეტილებას იღებს, რადგან იგი ძიების პროცესშია, თავად ეძიებს განსაცდელს, საკუთარი თავის გამოცდა სურს და აფხაზეთში დარჩენის სურვილი არა აქვს: „რამათვს დავფარო ჭკმმარტი ესე ნათელი, რომლითა განმანათლა მე ქრისტემან? არასადა დავემალო მე შიშისაგან სიკუდილისა... არა მეშინის მე სიკუდილისაგან, რამეთუ მე სასუფეველსა ვეძიებ ქრისტესგან“ (ძეგლები, 1963/1964:62). ეს უკვე იმ ადამიანის გამონათქვამია, რომელმაც სიკვდილის შიში საბოლოოდ დაძლია და სულიერი განღმრთობის გზას დაადგა. მისი სიტყვა იმას მოწმობს, რომ აბოს ძლევა არაბებს არ შეუძლიათ, რადგან მისი რწმენით: „რად მადლ არს ყოფად ჩემი აქა, სადა არა არს შიში, არცა სიკუდილი ქრისტესთვის“ (ძეგლები, 1963/1964:61). წმ. აბომ იცოდა, რომ ზეციური მოქალაქობის მოპოვების გზა მაცხოვრის მოვლინების შედეგად დაისახა, ხოლო ამ გზამ იგი საბოლოოდ ღმერთთან უნდა მიიყვანოს. წმ. აბოს სვლას ღმერთისაკენ მიუძღვის რწმენა, იმედი და სიყვარული, რომელთაგან, ევანგელურ-აპოსტოლური სწავლებით, უმეტესი სიყვარულია, როგორც მარადიული ღირებულება. წმ. აბოს გულიც ყველას მიმართ სიყვარულითაა აღსავსე.

ამრიგად, აფხაზეთი წმ. აბოს სულიერად განმტკიცების ადგილია. ამ დროს აფხაზეთი/დასავლეთ საქართველო, ქართლისაგან განსხვავებით, ბიზანტიის პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ არეალშია მოქცეული, რაც მას არაბთა ექსპანსიისაგან იცავდა.

2. წმ. გრიგოლ ხანცთელისა და მისი თანამოაზრეების აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) ისტორიული და ჰაგიოგრაფიული დრო-სივრცე

მეორე თხზულება, რომელშიც აფხაზეთია ასახული და პერსონაჟთა მოქმედება აფხაზეთში მიმდინარეობს, გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაა“. წმ. გრიგოლ ხანცთელმა, მოციქულთა მსგავსად, მთელი ერის სულიერ განათლებაზე იზრუნა და მისმა სიბრძნემ საუკუნეების შემდეგ ხანგრძლივი დროის მანძილზე გამოიღო კეთილი ნაყოფი. ე. ი. მან ქართული ეკლესიის თვითმყოფადობის საფუძველი მოამზადა საკანონმდებლო და საღვთისმსახურო წიგნების შექმნით, რაც იერუსალიმურ-საბაწმიდურ და კონსტანტინოპოლურ სამონასტრო წეს-განგებებს ემყარებოდა. წმ. გრიგოლ ხანცთელის ღვაწლი სრულიად საქართველოს გადასწვდა სარწმუნოებრივი და იდეოლოგიურ-სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით, რადგან სახელმწიფოს სულიერების, ერთიანობის,

დამოუკიდებლობის საყრდენი იყო მონასტერი და სასულიერო წოდება, ხოლო ეკლესიის სიმტკიცისა და წინსვლის გარანტი - სახელმწიფო; სასულიერონი და საერონი ქრისტიანულ მსოფლმხედველობასა და სახელმწიფოებრივ ხედვას ერთად, ურთიერთშეთანხმებით ახორციელებდნენ. ამას წმ. გრიგოლ ხანცთელისათვის გაბრიელ დაფანჯულის ნათქვამი სიტყვებიც მოწმობს: „ჩვენ თანა არს ჴორციელი კეთილი, თქუენ თანა არს სულიერი კეთილი, ესე შევზავნეთ ურთიერთას“ (ძეგლები, 1963//1964: 260).

სასულიერო და საერო პირთა ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და სახელმწიფოებრივი ხედვის გამოხატვის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა წმ. გრიგოლის თანამოაზრეების, საღვთო შურით აღჭურვილი მონაზვნების, თეოდორესა და ქრისტეფორეს აფხაზეთში გაპარვის ეპიზოდი, როდესაც ეკლესიათა დამოუკიდებლად აღშენება განიზრახეს.

მამამთავარ აბრაჰამის მსგავსად, რომელიც ღმერთმა გაიყვანა ცოდვის ბუდიდან, რათა აღთქმულ ქვეყანაში მშვიდობიანად დაბრუნებულიყო მისი შთამომავლობა², წმ. გრიგოლი ღმერთმა სამ წმინდა მამასთან, სამ თანამოაზრესთან ერთად ქართლიდან სამხრეთ საქართველოსკენ გაიყვანა სამოღვაწეოდ, კერძოდ, მათ კლარჯეთის უდაბნოებს მიაშურეს. სწორედ ოთხი წმინდა მამის შესახებ განაცხადა გიორგი მერჩულემ, რომ ქართლიდან კლარჯეთისაკენ ისინი იმისთვის გაემურნენ, რათა სულიერ ცხოვრებას შესდგომოდნენ: „ესე ოთხნი შეანაწევრნა სარწმუნოებამან და საღმრთომან სიყვარულმან შეამტკიცა ერთ ზრახვად შეკრებულნი, ვითარცა სული ერთი, ოთხთა გვამთა შინა დამტკიცებული“ (ძეგლები, 1963//1964: 252). ისინი დიდხანს იღვწოდნენ ერთად, მათი ერთიანი ძალისხმევით აიგო ხანცთის თავდაპირველი ტაძარი და დაარსდა მამათა მონასტერი, „სულიერად მშობელი ქართველთა“, მალე სხვა მონასტრებიც დააარსეს: გუნათლე, მერე, ბოლოს - შატბერდი; ურთიერთობა დამყარდა საერო წოდების წარმომადგენლებთან, მონასტერი მონაწილეობდა საქვეყნო საქმეებში, ვითარდებოდა სასულიერო-საღვთისმეტყველო მწერლობა, იქმნებოდა ხატები, ფრესკები. მიუხედავად ამისა, წმ. გრიგოლის თანამოაზრეები ერთობლივმა ღვაწლმა და შრომამ არ დააკმაყოფილა და საღმრთო შურით აღჭურვილმა თეოდორემ და ქრისტეფორემ ეკლესიათა დამოუკიდებლად შენება დაისახეს მიზნად. საამისოდ აფხაზეთს მიაშურეს. მათი გაპარვა და აფხაზეთს წასვლა იმითაცაა მოტივირებული, რომ სამცხეში ყოფნისას მირეან დიდაზნაურის მცირეწლოვანი ვაჟი, ექვსი წლის არსენი დაიმოწაფეს, რომელიც შემდგომში „კათოლიკე ეკლესიასა, ქრისტეს კუართისა სამკვდრებელსა მცხეთას, ქართისა კათალიკოზ იქმნა“ (ძეგლები, 1963//1964: 286); უფრო ადრე კი იხსენიება, როგორც „ღირსად დიდი არსენი, ქართლისა კათალიკოზი და მცხეთისა საყდრისა გვრგვნი დაუჭნობელი“ (ძეგლები, 1963//1964: 267). არსენის დამოწაფება ძმათა გაპარვის ეპიზოდის შემოსატანად თხზულებაში ერთ-ერთი კონცეპტუალური ფაქტორია. თეოდორემ და ქრისტეფორემ მირეანს ფიცით აღუთქვეს, რომ არსენს წმ. გრიგოლ ხანცთელს დაუმოწაფებდნენ. მოწესეთა სამოსლით შემოსილი არსენი მცირეწლოვანების გამო მამის სახლში დატოვეს და იქ იზრდებოდა. თავად აფხაზეთის გზას დაადგნენ, ხოლო აფხაზეთა მეფემ, დემეტრემ, დიდი პატივით მიიღო და „ადგილსა კეთილსა დაამკვდრნა“, სდაც ისინი სულიერად ცხოვნიდებოდნენ.

ძმების საქციელით შეწუხებული წმ. გრიგოლი, როგორც მწყემსი კეთილი, როგორც კი შეიტყო თავისი თანამოაზრეების გაპარვის ამბავი, თავისი დაკარგული ცხოვრების ძიების გზას დაადგა, თან ოთხი თანამზრახველი გაიყოლა. მათ კვალს სწორედ აფხაზეთში მიაგნო. თუმცა, მეფესთან საკმაოდ მკაცრი საუბარი დასჭირდა, რათა თავისი თანამოაზრეები დაებრუნებინა და შეეწყნარებინა. გზად მანაც დაიმოწაფა თორმეტი წლის

² აბრაჰამ „მრავალთა მამას“ ნიშნავს, აბრაჰამის გამრავლებული შთამომავლობა ხანგრძლივი მსხემობის შემდეგ უნდა დაბრუნებულიყო აღქმულ მიწაზე.

ეგრემი, ღირსი ჭაბუკი, რომელსაც დაჰპირდა, რომ ხანცთაში დაბრუნებისას თან წაიყვანდა, და რომელიც შემდგომში აწყურის ეპისკოპოსი გახდა და ორმოცი წლის განმავლობაში მწყემსმთავრობდა და მრავალი სიკეთეც მოუტანა საქართველოს ეკლესიას. ამ ფაქტსაც საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ახალი პერსონაჟი, აწყურის მომავალი ეპისკოპოსი, შემოჰყავს გიორგი მერჩულეს თხზულებაში.

აფხაზეთში წმ. გრიგოლის ყოფნის ეპიზოდს მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს. უწინარეს ყოვლისა, გრიგოლისა და დემეტრე მეფის შეხვედრა იქცევს ყურადღებას, დემეტრემ, რომელსაც თვით გრიგოლმა მიმართა, როგორც ღმრთისმსახურ მეფეს, პატივით და ქრისტესმიერი სიყვარულით მიიღო წმინდა მამა და ღირსეულად უმასპინძლა. იგი ფეხზე წამოდგა, წინ მიეგება და სიმდაბლით მოიკითხა, „რამეთუ ზარი აჰქდა მადლთაგან სიწმიდეთა მისთაჲსა და დიდებულებისაგან პირისა მისისა. რამეთუ ვითარცა პირი მოსე წინაჲსწარმეტყუელისაჲ იყო დიდებულ ამის ნეტარისაჲცა ხატი მადლითა ღმრთისაჲთა“ (ძეგლები, 1963/1964: 267-268). გრიგოლ ხანცთელის სახე ღვთიური მადლითაა მოსილი, მისი ხატისებრი სახე მოსე წინაჲსწარმეტყველის სახესთანაა შედარებული, რითაც წმინდანის ღმრთივსულიერება და ღვთისმსგავსებაა წარმოჩენილი. მეფესა და გრიგოლს შორის გამართულ დიალოგში უფრო ნათლად ისახება გრიგოლის წმინდანური ხატი, თავის ძმებზე მზრუნველი წმინდა მამა, რომელიც მეფესაც არ ეპუება, როდესაც იგი ძმების აფხაზეთში მოსვლის ამბავს უმაღლავს. ნეტარი მამა გრიგოლი მეფის სიტყვამ განარისხა და მკაცრად მოსთხოვა ძმების გამოჩენა: „მეფეო, ნუ შრომასა შემამთხუევ, მომცენ ძმანი ჩემნი, რომელნიცა მოიწინეს შენდა!“ (ძეგლები, 1963/1964: 268). წმინდა მამის მიერ მართლმხილებულმა მეფემ, რომელსაც სხვა „ღონწ სიტყუისაჲ არღარა აქუნდა“, ბრძანა ძმათა გამოყვანა. გრიგოლის, თეოდორესა და ქრისტეფორეს სიყვარულით შეხვედრა თხზულებაში ასახულია იშვიათი დარბაისლური ტონალობით, სიმშვიდით და არა წყრომითა და საყვედურებით გრიგოლის მხრიდან. მან ისინი შეივრდომა, სიყვარულით მოიკითხა და თავისი ღვთიური მადლის მონაწილენი კვლავ გახადა.

ამ შეხვედრის შემდეგ დემეტრე მეფისა და გრიგოლის საუბარს მრავალმხრივი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ამ დიალოგში სარწმუნოებრივი მსოფლხედვის მიღმა ქვეყნის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი და სასულიერო-საეკლესიო ვითარება იკითხება. ამ კონტექსტშია განსახილველი და გასააზრებელი წმ. გრიგოლის სარწმუნოებრივი და სახელმწიფოებრივი ხედვის საფუძველზე აფხაზეთში ეკლესიის აშენების შესახებ აფხაზთა მეფისათვის ნათქვამი უარი, რის მიზეზიც ორი რამ შეიძლება იყოს:

1. ჟამი არაა მოწვეული წმ. გრიგოლის მიერ ეკლესიის აშენებისა დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში; ღვთის ნებით არაა განსაზღვრული, რომ ამ მხარეში გრიგოლის მიერ დრომდე არ უნდა აიგოს მონასტერი, ე. ი. ვიდრე საამისო ჟამი არ მოაწევს; ამიტომ წმ. გრიგოლ ხანცთელმა მონასტრისათვის შესაფერისი გეოგრაფიული სივრცე, ტაძრის ასაშენებელი შესაფერისი ადგილი ვერ მოძებნა; ამის მიზეზად წმ. გრიგოლ ხანცთელი ქვეყნის ადგილმდებარეობას, ბუნებას მიიჩნევს; გავიხსენოთ მისი სიტყვები: „არა არს მიწაჲ, არცა წყალი ქუეყანასა ამას, სადამცა მონასტერი აღეშენა, რამეთუ ტალანტი მონაზონისაჲ მარხვად არს, და ამას მიწასა ზედა ვერ ეგების მარხვად სულისაგან ხორშაკისა მაკუდინებელისა“ (ძეგლები, 1963/1964: 268); გამოკვეთილად არის ნათქვამი, რომ მონაზონთა ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის დასავლეთ საქართველოს ბუნება შესაფერისი არაა. ამ მოსაზრების განსამტკიცებლად მოგვიანებით გრიგოლი მეფე დემეტრეს აღუწერს კლარჯეთის ბუნებას, რომელიც მონაზვნური ცხოვრებისათვის შესაფერისად მიაჩნია. ბუნების აღწერაში ისიც მითითებულია, რომ სასულიერო პირებს მხარში უდგანან საერონი, მეფეები ზრუნავენ ეკლესიათა მშენებლობისათვის, თავის მხრივ, უქმ უდაბნოებში ღვთის სამკვიდროდ მონასტერთა შენება და დაარსება პირველ მამათა ღვაწლს უტოლდება, იმ მამებისა, რომელთაც სიგლახაკეში წმინდა უდაბნოები აღაშენეს ღვთის შეწევნითა და მეფეთა ბრძანებით; ამიტომ ეკლესია-მონასტრების

მშენებლობაში მეფეთა ღვაწლი დიდია საფასეთა უხვად გაცემით, როგორც შემდეგში დემეტრე მეფემ გაიღო დიდი შესაწირავი უბისის აღსაშენებლად. წმინდა მამის უარყოფითი პასუხის მოსმენით გულდაწყვეტილმა და შეწუხებულმა აფხაზთა მეფემ ეს მიზეზი არ შეიწყნარა და წმ. გრიგოლს მიმართა: „არა სამართალ არს კეთილთა თქუენთაგან უნაწილობად ამის ქუეყანისაჲ“ (ძეგლები, 1963/1964: 268), რაც იმას მოწმობს, რომ აფხაზთა მეფე მოსურნეა აფხაზეთში წმინდა გრიგოლმა ააგოს მონასტერი, რითაც მეფეს სურს წმინდა მამათა ღვაწლის მოზიარედ გახადოს ღვთისაგან მისადმი რწმუნებული აფხაზეთი. წმ. გრიგოლის მიმართვაში მეფე დემეტრეს მიმართ აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი სტატუსი გამოკვეთილად არ ჩანს, მეტიც, წმინდა მამა, თხზულების ავტორიგორგი მერჩულეც, საერთოდ არ ახსენებენ აფხაზეთის სამეფოს პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ, კულტურულ მდგომარეობას; ჰაგიოგრაფი მწერალი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ ვითარებაზე ყურადღებას არ ამახვილებს, რადგან ეს არაა ჰაგიოგრაფიის მიზანი;

2. მიუხედავად ზემოთქმულისა, წმ. გრიგოლის მიერ ეკლესიის აგებაზე უარის თქმას მეორე, უფრო საფუძვლიანი მიზეზიც არსებობს; დასავლეთ საქართველოს, საზოგადოდ, მთელი საქართველოს („ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების“...), პოლიტიკური მდგომარეობისადმი ანალიტიკური მიდგომა იყო საჭირო და გასათვალისწინებელი, რადგან იმ დროისათვის, IX საუკუნის I ნახევარში აფხაზეთი ბიზანტიაზე ორიენტირებული ქვეყანა იყო. ამავე დროს, დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაც ბიზანტიაზე, ანტიოქიისა და კონსტანტინოპოლის ეკლესიებზე იყო ორიენტირებული, ამ პერიოდში პოლიტიკურად და ეკლესიურად ბიზანტიაზე დამოკიდებულია. ამიტომაც, წმ. გრიგოლის შეხედულებით, განგებით, ღვთის ნებით არ იყო განსაზღვრული, რომ ამ მხარეში მის მიერ აგებულიყო მონასტერი.

საქმე ისაა, რომ წმ. გრიგოლ ხანცთელის მოღვაწეობის ეპოქის ვითარების ფონზე მწერლის სიტყვებს მიღმა საქართველოს მდგომარეობაა მოსააზრებელი, რადგან დასავლეთ საქართველოს, საზოგადოდ კი, მთელი საქართველოს („ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების“...), სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობის მიუკერძოებელი შეფასებაა საჭირო; იმ დროისათვის, როდესაც წმ. გრიგოლ ხანცთელი აფხაზეთში ჩავიდა, IX საუკუნის დასაწყისში, ისტორიული წყაროების მონაცემებით, აფხაზეთი ჯერ კიდევ ბიზანტიაზე ორიენტირებული ქვეყანა იყო, ბიზანტიის იმპერიის მფარველობაში იმყოფებოდა. ამას ისიც მოწმობს, რომ VIII-IX საუკუნეების მიჯნამდე დასავლეთ საქართველოში ქართულენოვანი წარწერა არ დასტურდება, როგორც ამას ეპიგრაფიკის სპეციალისტები მიუთითებენ; კერძოდ, დავიმოწმებ ისტორიკოს-პალეოგრაფის ვ. სილოგავას თვალსაზრისით: „ქუთაისის საყდრის ანტეფიქსის წარწერის თარიღი VIII-IX საუკუნეებით განისაზღვრება. მაშასადამე, ჯერჯერობით იგია უძველესი ქართული ასომთავრული წარწერა დასავლეთ საქართველოდან, უბისის ტაძრის თავდაპირველ წარწერებსა (ქწკ, II, 28-30, # 1-4) და მსიგხუას ეკლესიის ანტეფიქსების წარწერებთან (ქწკ, II, 3032, #5-6) ერთად. ამათზე ძველი ქართული ასომთავრული წარწერები დასავლეთ საქართველოში არცაა მოსალოდნელი“ (სილოგავა, 2009: 78-79). მკვლევარს არ აუხსნია ის მიზეზები, თუ რამ გამოიწვია დასავლეთ საქართველოში ქართული წარწერების არარსებობა.

ყოველივე ამის საფუძველზე ვფიქრობ, რომ გიორგი მერჩულის მიერ წარმოსახულ ამ ეპიზოდში სარწმუნოებრივი მსოფლხედვის მიღმა ქვეყნის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო ვითარება გამოსჭვივის. წმ. გრიგოლ ხანცთელის მიერ აფხაზეთში ეკლესიის აგებას ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობის გართულება შეიძლება მოჰყოლოდა, ბიზანტიის იმპერიასა და საქართველოს შორის წინააღმდეგობა წარმოქმნილიყო, საქართველოს იმდროინდელი „სენიორალური“ (ამ ტერმინს იყენებს ნ. ბერძენიშვილი) მოწყობის კვალობაზე არსებულ სხვადასხვა მხარეებს შორის

ურთიერთობა ჯერ კიდევ საბოლოოდ კოორდინირებული არ იყო. ამიტომ საფიქრებელია, რომ სარწმუნოებრივთან ერთად, ამ ეპიზოდში წმ. გრიგოლ ხანცთელის სახელმწიფოებრივმა ხედვამ და ალღოიანობამ, მოსალოდნელ მოვლენათა წინასწარჭვრეტამ განაპირობა აფხაზეთის სამეფოში ეკლესიის აგების შესახებ მისი უარი, რითაც ჰაგიოგრაფმა მწერალმა წმ. გრიგოლ ხანცთელი სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე პიროვნებად წარმოგვიდგინა. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი ერის ისტორიაში ქართველ სასულიერო პირთა, განსაკუთრებით კათოლიკოს-პატრიარქთა და გამორჩეული როლის მქონე წმინდა მამათა სახელმწიფოებრივ დონეზე აზროვნების არაერთი მაგალითი გვაქვს. აფხაზეთა მეფის ზემოთ დამოწმებულმა სიტყვებმა: „არა სამართალ არს კეთილთა თქუენგან უნაწილობად ამის ქუეყანისა“ (ძეგლები, 1963/1964: 268), წმ. გრიგოლ ხანცთელს ქვეყნის განაპირას ააგებინა უბისის მონასტერი, რათა ყოველმხრივ ნაწილულ გამხდარიყო დასავლეთ საქართველო სრულიად საქართველოში, „ყოველი ქართლის“ ტერიტორიაზე მიმდინარე სულიერი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა, სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობისა, სასულიერო-საღვთისმეტყველო კულტურის შექმნისა, მონაწილეობა მიეღო ტაო-კლარჯეთის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლის საქმიანობაში, რასაც X საუკუნის ქართველ მწერალთა, კერძოდ, ჰიმნოგრაფთა, წვლილიც (იოანე მინჩხი, სტეფანე ჭყონდიდელი-სანანოძესძე) მოწმობს. აფხაზეთის მთელი საქართველოს „ნაწილულ ყოფის“ მოწმობად წმ. გრიგოლის მიერ უბისის მონასტრის წინამძღვრისათვის, იერუსალიმიდან მოსული მოხუცებული ილარიონისათვის წმინდა წიგნების დატოვებაც შეიძლება ვიგულისხმოთ, ე. ი. წმ. გრიგოლმა მას სულიერი საგანძური და ღვთისმიერი კურთხევა დაუტოვა. გიორგი მერჩულე გვიამბობს: „მამამან გრიგოლ, სარწმუნოებისაებრ მეფისა, აღაშენა მონასტერი და უწოდა სახელი მისი უბჳ და ილარიონ ვინმე, იერუსალჳმით მოსრული, სარწმუნოდ მოხუცებული, დაადგინა მამასახლისად, რამეთუ ხანცთით წარყოლილ იყო იგი თევდორეს და ქრისტეფორეს თანა და აქუნდეს მას კეთილნი წიგნნი. და მამამანცა გრიგოლ თვსნი წიგნნი, რომელ აქუნდეს, და-ვე-უტევნა მონასტერსა მას. ხოლო ჯელმწიფე იგი სიხარულითა აღივსო მონასტრისა მის შენებისათვს და შეწირა საშენებელად მისა ფრიად შესაწირავი და მიანიჭა მამასა გრიგოლს და მოყუასთა მისთა დრამად ათი ათასი და ყოვლითა კეთილითა აღავსნა“ (ძეგლები, 1963/1964: 268).

თხზულება გვითვალისწინებს საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობას: სახელდებით არაა საუბარი, მაგრამ ჩანს, რომ ცალკეა მცხეთის საკათალიკოსო, აფხაზეთისა - ცალკე. საინტერესოა დასავლეთ საქართველოს, აფხაზეთის საკათალიკოსოს იმდროინდელი სტატუსი. იგი კონსტანტინოპოლისა და ანტიოქიის საპატრიარქოებზე იყო ორიენტირებული, საქართველოს ეკლესია ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არაა ერთიანი. ამიტომ ვერ ჩაერევა წმ. გრიგოლ ხანცთელი აფხაზეთის საეკლესიო საქმიანობაში.

3. „წმ. დავითისა და წმ. კონსტანტინეს წამება“

„დავით და კონსტანტინეს წამების“ კიმენური რედაქცია არ გვაქვს, გვაქვს მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციები, რაც იმას მიუთითებს, რომ თანამედროვის მიერ დაწერილი თხზულება არ მოგვეპოვება. უნდა აღინიშნოს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ გვიანდელი რედაქტორ-გადამწერები დავითისა და კონსტანტინეს ტრაგიკული თავგადასავლისადმი, მათი წამებისადმი დიდ ინტერესს იჩენდნენ. თხზულება აფხაზეთის სამეფოში არაბთა ბრძოლას და მის შედეგებს ასახავს.

VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბებმა მარვან იბნ მუჰამადის მეთაურობით, რომელსაც ქართველებმა მურვან ყრუ შეარქვეს, საქართველოში რამდენჯერმე გაილაშქრეს და ააოხრეს. მათ ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწიეს არგვეთის მთავრებმა, ძმებმა დავით და კონსტანტინე მხეიძეებმა, რომლებიც ამ უთანასწორო ბრძოლაში დაიღუპნენ და მოწამებრივი გვირგვინი დაიდგეს თავს. ჩვენამდე მოღწეული XII საუკუნის უცნობი

ავტორის თხზულების სრული სათაურია „წამება და ღუაწლი წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა დავით და კონსტანტინესი, რომელნი იწამნეს ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისასა“; იგი მოგვითხრობს მურვან ყრუს შემოსევას საქართველოში, არგვეთელი მთავრების შეუპოვარ ბრძოლას მათ წინააღმდეგ, ძმების გმირობასა და თავდადებას სამშობლოსა და რწმენისათვის. წმ. დავითი და წმ. კონსტანტინე წმინდა მხედრის სიმბოლიკით წარმოჩნდებიან თხზულებაში, რადგან მათ ქმედებას წმინდან მებრძოლთა ხატ-სახეები წარმართავენ.

ჰაგიოგრაფი აღწერს მურვან ყრუს მხედრობის ლაშქრობას დასავლეთ საქართველოში, სადაც მტერმა „აღაოჯრნა და უვალ და უკაცურ ყო ქუეყანად მეგრელთა და აფხაზთა“. ეს ეპიზოდი საგულისხმო ცნობას გვაწვდის იმის შესახებ, რომ თხზულების დაწერის დროისათვის გაყოფილია მეგრელთა და აფხაზთა ქვეყანა, რასაც საქართველოს ისტორიისა და ისტორიული გეოგრაფიის შესასწავლად და საკვლევად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

ერთ-ერთი შემოსევის დროს მურვან ყრუს ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწიეს ძმებმა დავით და კონსტანტინე მხეიძეებმა, რომლებიც, ჰაგიოგრაფის სიტყვით, ყოფილან „მეცნიერ ძუელისა და ახლისა სჯულისა, ჭემმარიტნი მორწმუნენი და გამოცდილნი და ახოვანნი წყობათა შინა და ბრძოლათა“. მურვან ყრუს „წინა-მბრძოლთა და რჩეულთა“ სცადეს მათი შეპყრობა, „აღიზახეს ვითარცა მკვეცთა“ და შეუტყეს, მაგრამ საწადელს ვერ მიაღწიეს. გაწბილებულმა არაბებმა თავიანთ პატრონს მიაშურეს და ყოველივე ამცნეს. განრისხებულმა მურვან ყრუმ დიდძალი მხედრობა წაიყვანა არგვეთისაკენ, „შეიცივს ტყე და ველი“, შეიპყრეს მთავრები და „სხუანი ვიეთნიმე შემდგომნი მათნი“. მან მათი სანიმუშოდ დასჯა განიზრახა. გამარჯვებით გახარებულმა მურვან ყრუმ შეპყრობილ დიდებულთაგან გამაჰმადიანება მოითხოვა, რისთვისაც სხვადასხვა ხერხს მიმართა, ხან სასტიკად დაემუქრა, ხანაც ტკბილი სიტყვით გადაბირებას შეეცადა, როგორც სჩვეოდათ და როგორც არის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში მოწამეთა გადაბირების პროცესი ასახული; დავითს სარდლობას სთავაზობდა, კონსტანტინესაც პატივით მოპყრობას ჰპირდებოდა. მაგრამ უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხებულმა მთავრებმა იგი ამხილეს და ამაყად განუცხადეს: „არა ღირსებისა შენისათეს იქმნა ძლევაჲ შენი ჩუენ ზედა, არამედ ცოდვათა ჩუენთათეს, რომელ გარდავჰკედით მცნებასა ღმრთისასა“. როგორც სხვა ჰაგიოგრაფები, მაგალითად, იოვანე საბანის ძე, „წმ. კონსტანტის წამების“ ავტორი, მიუთითებენ, ქართველთა მარცხი მათი ცოდვების შედეგია, ასევე, „წმ. დავითისა და კონსტანტინეს წამების“ ავტორიც უთითებს, რომ ქართველთა მარცხი არაა მურვან ყრუს სიძლიერისა და მისი ლაშქრის ბრძოლის შედეგად მოპოვებული გამარჯვება, არამედ ესაა ქართველი ერის ცოდვიანი ცხოვრების შედეგი, რაც ძმების ქრისტიანულ მსოფლმხედველობრივ მრწამსს, ლიტურგიულ ცნობიერებას მოწმობს. ძმებსა და მურვან ყრუს შორის კამათი გაიმართა ქრისტიანული და მაჰმადიანური რელიგიების უმთავრეს საკითხებზე, რისთვისაც ბიბლიისა და ყურანის ძირითად დებულებებს მოიხმობდნენ; მიუხედავად დიდი მცდელობისა, დატყვევებული ძმების მოდრეკა შეუძლებელი აღმოჩნდა. არ შეგვიძლია „დაუტევოთ ნათელი და შევუდგეთ ბნელსა“, - იყო მათი პასუხი. მურვან ყრუს ბრძანებით სამშობლოსა და რჯულისათვის თავდადებული გმირები სიკვდილით დასაჯეს; „შეუკრნეს კელნი და ფერწნი და ქედთა მათთა დაჰკრნენ ლოდნი მძიმენი“ და მდინარეში ჩაყარეს. თვით მურვან ყრუს მხედრობამ კი ლაშქრობა დასავლეთ საქართველოში გააგრძელა, სადაც მტერმა „აღაოჯრნა და უვალ და უკაცურ ყო ქუეყანად მეგრელთა და აფხაზთა“.

მადლიერმა ქართველმა ხალხმა ძმების ნეშტი მოძებნა და ქუთაისთან ახლოს საგანგებოდ მათ სახელზე ახალაშენებულ ტაძარში დააბრძანა. თხზულების დასასრულს აღწერილია წმინდანთა სახელზე ეკლესიის აგების ისტორია, რომელსაც შემდეგში მოწამეთა ეწოდა.

„წმ. დავითისა და წმ. კონსტანტინეს წამება“ მოწმობს მერვე საუკუნის დასავლეთ საქართველოს, აფხაზეთისა და მეგრელთა ქვეყნის მძიმე პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ მდგომარეობას, არაპირდაპირ, მაგრამ მიუთითებს ამ მხარეში არსებულ რელიგიურ და კულტურულ ვითარებას, რასაც წმინდანი ძმების განათლების, ცოდნის დონის საშუალებით ვიგებთ.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ჟანრული სპეციფიკიდან გამომდინარე, განხილულ თხზულებებში აფხაზეთის თემა წამყვანი არაა და ვერც იქნებოდა, რადგან ჰაგიოგრაფიის მიზანი წმინდანის ხატ-სახის ჩვენებაა. პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, სოციალური, კულტურული ფონი ჰაგიოგრაფს სჭირდება წმინდანის სახის უკეთ წარმოსახავად, მაგრამ რეალურად გვიჩვენებს იმ ვითარებასაც, რომელშიც უწევთ მათ ცხოვრება, მოღვაწეობა, მოწამებრივი აღსასრული. ამიტომ არის მნიშვნელოვანი ჰაგიოგრაფიაში გადმოცემული ისტორიული ფაქტები და ისტორიული გეოგრაფიული არეალი, რადგან ამ მოვლენებისა და სივრცის ასახვით ჰაგიოგრაფია საუკეთესო ისტორიულ წყაროდ გვევლინება, მით უმეტეს, რომ იოვანე საბანის ძისა და გიორგი მერჩულის თანამედროვე საქართველოს ვითარების ამსახველი საისტორიო თხზულებები, თანამედროვეთა მიერ აღწერილი, არ შემოგვრჩა, მათ შესახებ გვიანდელი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი. (1941). ცხოვრება ანდრია მოციქულისა. თარგმანი სიმონ ყაუხჩიშვილისა. გეორგია. IV. ნაკვ. 1. თბილისი.
- კეკელიძე, ვ. (1960). *ქართული ლიტერატურის ისტორია*. I. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- კეკელიძე, ვ. (1986). *ეტყუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*. XIV. თბილისი.
- მიმოსვლა. (2008). *მიმოსვლა ანდრია მოციქულისა. მიმოსვლა ანდრია მოციქულისა*. ძველი ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო მალხაზ კობიაშვილმა. თბილისი.
- საქართველოს სამოთხე. (1882). *საქართველოს სამოთხე. სრული აღწერა და ლუაწლთა და ვნებათა საქართველოს წმიდათა*. შეკრებილი ქრონოლოგიურად და გამოცემული მ. საბინინის მიერ. პეტერბურგი.
- სილოგავა, ვ. (2009). „ქუთაისის საყდრის“ ანტიფიქსი და მისი წარწერა. *გულანი*. 3(7).
- სირაძე, რ. (1987). *ქართული აგიოგრაფია*. თბილისი.
- ქრესტომათია. (1946). *ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია*. შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ. I. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ძეგლები. (1963-1964). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. I. დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი: მეცნიერება.
- ძეგლები. (1971). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. II. გამოსაცემად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ.

- დოლაქიძემ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი: მეცნიერება.
- ძეგლები. (1968). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. IV (სვინაქსარული რედაქციები XI-XVIII სს.). გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ე. გაბიძაშვილმა, ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი.
- ძეგლები. (1989). *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. V. დასაბეჭდად მოამზადეს, გამოკვლევა, ბიბლიოგრაფია, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ. თბილისი.
- Жития святых Российской церкви, также иверских и славянских*. (1859). Месяц октябрь. СПб.
- Brosset, M. (1837). *Elements de la langue georgienne*. Paris.

REFERENCES

- ep'ipane k'onst'ant'inop'oleli. (1941). *tskhovreba andria motsikulisa*. [Life of the Apostle Andrew]. [Translation of Somin Kaugchishvili]. *georgik'a. Georgika*. IV. nak'v. 1. [Part. 1]. Tbilisi.
- k'ek'elidze, k'. (1960). *kartuli lit'erat'uris ist'oria*. [History of Georgian Literature]. I. Tbilisi: Sabchota Saqartvelo.
- k'ek'elidze, k'. (1986). *et'iudebi dzveli kartuli lit'erat'uris ist'oriidan*. [Etudes from the the history of the old Georgian]. XIV. Tbilisi.
- mimosvla. (2008). *mimosvla andria motsikulisa*. [Travels of of the Apostle Andrew]. *The translated text from the old Georgian has been prepared by Malkhaz Kobiashvili*. Tbilisi.
- sakartvelos samotkhe. (1882). *sakartvelos samotkhe. sruli aghts'erao ghuats'lta da vnebata sakartvelos ts'midata*. [The heaven of Georgia. The complete description of the legacy of the Georgian saints.]. Compiled chronologically and published by M. Sabinin. Peterburg.
- silogava, v. (2009). „kutaisi saqdris“ ant'epiksi da misi ts'arts'era. [Antefix and the inscription of the „Kutaisi Church“]. *gulani*. [Gulani]. 3(7).
- siradze, r. (1987). *kartuli agiografiya*. [Georgian hagiography]. Tbilisi.
- krest'omatia. (1946). *dzveli kartuli lit'erat'uris krest'omatia*. [Chrestomathy of the old Georgian Literature]. Prepared by S. Kubaneishvili. I. Tbilisi: Tbilisis Sakhelmtsipo Universitetis Gamomtsemloba.
- dzeglebi. (1963-1964). *dzveli kartuli agiografiuli lit'erat'uris dzeglebi*. [Literary momuments of the of the old Georgian hagiography]. I. Prepared for publication by I. Abuladze, L. Atanelishvili, N. Gogvadze, L. Kadzhaia, Ts. Kurtsikidze, Ts. Jgamaia with the supervision of Ilia Abuladze. Tbilisi: Metsniereba.
- dzeglebi. (1971). *dzveli kartuli agiografiuli lit'erat'uris dzeglebi*. *Literary momuments of the of the old Georgian hagiography*. II. Prepared for publication by I. Abuladze, L. Atanelishvili, N. Gogvadze, L. Kadzhaia, Ts. Kurtsikidze, Ts. Jgamaia with the supervision of Ilia Abuladze. Tbilisi: Metsniereba.
- dzeglebi. (1968). *dzveli kartuli agiografiuli lit'erat'uris dzeglebi*. [Literary momuments of the of the old Georgian hagiography]. IV (Synaxarion edition XI-XVIII). Prepared for publication by E. Gabidzashvili with the edition and supervision of Il. Abuladze]. Tbilisi.

dzeglebi. (1989). *dzveli kartuli agiograpiuli lit'erat'uris dzeglebi. [Literary monuments of the of the old Georgian hagiography]*. V. Prepared for publication and added research, bibliography and annexes by E. Gabidzashvili and M. Kavtaria. Tbilisi.

Zhitija svjatyh Rossijskoj cerkvi, takzhe iverskih i slavjanskih. [The life of the Russian ecclesiastic Saints, also Iberians and Slavonic]. (1859). Mesjac oktjabr'. [Month of October]. SPB.

Brosset, M. (1837). *Elements de la langue georgienne*. Paris.